
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
anna.fermus@poczta.umcs.lublin.pl
mariola.szewczak@poczta.umcs.lublin.pl

ANNA FERMUS-BOBOWIEC, MARIOLA SZEWCZAK-DANIEL

Zasady słuszności w kodeksie zobowiązań

Principles of Equity in the Code of Obligations

WPROWADZENIE

Wybór problematyki podjętej przez autorki jest uzasadniony z kilku powodów. Po pierwsze, dotyczy popularnej w prawie cywilnym, a w prawie obligacyjnym w szczególności, w tym oczywiście w kodeksie zobowiązań, generalnej klauzuli odsyłającej do zasad słuszności (względów słuszności czy też słuszności w ogóle), stwarzającej podstawę do interpretacji i stosowania prawa w duchu słusznościowym. Pojęcie zasad słuszności autorki traktują jako zbiorcze określenie tych odesłań, w których pojawiło się kryterium słuszności. Po drugie, kodeks zobowiązań z 1933 r.¹ był podstawowym źródłem prawa obligacyjnego w II Rzeczypospolitej, obowiązującym zresztą także w Polsce Ludowej aż do 1 stycznia 1965 r., kiedy wszedł w życie kodeks cywilny². Rozwiązania przyjęte w kodeksie zobowiązań miały pierwszorzędny wpływ i w zasadzie pełne przełożenie na prawo obligacyjne w kodeksie cywilnym. Można tu dostrzec wyraźnie kontynuację instytucji cywilnoprawnych³, która tak naprawdę sięga aż do wielkich kodyfikacji cywilnych XIX w., na których wzorowali się twórcy

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U., nr 82, poz. 598), dalej jako: k.z.

² Por. art. I oraz art. III pkt 5 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 94).

³ K. Sójka-Zielińska zwraca uwagę na istnienie wręcz „fenomenu kontynuacji” instytucji prawa cywilnego. Zob. K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009, s. 13.

kodeksu zobowiązań⁴. Trzy z tych kodyfikacji, a mianowicie: Kodeks Napoleona (KN), kodeks cywilny austriacki (ABGB) i niemiecki kodeks cywilny (BGB) – obowiązywały na ziemiach polskich w czasach zaborów, a następnie, po odzyskaniu niepodległości, potraktowano je jako polskie prawo dzielnicowe obowiązujące tymczasowo⁵. Po trzecie, aksjologia generalnej klauzuli odsyłającej do zasad słuszności podlegała przemianom w polskim prawie cywilnym pod wpływem przeobrażeń ustrojowych, które z kolei wikłały ją politycznie, jak w zasadzie żadną inną⁶. Widoczne to było właśnie w okresie obowiązywania kodeksu zobowiązań, który był przecież źródłem prawa obligacyjnego nie tylko w II Rzeczypospolitej, ale także w warunkach ustroju socjalistycznego, kiedy szczególne znaczenie przypadło, pochodzącym z prawa radzieckiego, zasadom współżycia społecznego⁷.

Rozważania podjęte w niniejszym artykule obejmują te klauzule generalne, które odsyłają wprost do słuszności, jej zasad czy względów. Podkreślić należy, że jest to jedynie jeden z wątków nurtu słusznościowego w prawie stanowionym, a w prawie obligacyjnym w szczególności, gdyż wpisują się w niego odesłania także do innych wartości o charakterze moralnym, takich jak dobra wiara czy dobre obyczaje⁸.

SŁUSZNOŚĆ W PRAWIE I JEJ PRZEŁOŻENIE NA KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

Pojęcie słuszności ma w prawie wielowiekową tradycję, sięgającą czasów wczesnej republiki rzymskiej III–II w. p.n.e. Rzymscy juryści przypisywali *aequitas* rolę łagodzenia rygorów prawa, włączając ją w istotę pojmowania prawa. Odzwierciedla to słynna definicja prawa sformułowana przez Celsusa w II w. n.e.:

⁴ Świadczy o tym dobitnie uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań. Por. R. Longchamps de Bérier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu Zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu, Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa o zobowiązaniach, z. 4–6*, Warszawa 1936, *passim*.

⁵ A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2012, s. 236–237.

⁶ Akurat w przypadku tej klauzuli uwidacznia się w sposób szczególny jej funkcja przystosowywania prawa do zmieniających się warunków społeczno-politycznych. Zob. A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006, s. 107. Jak zauważa L. Leszczyński, klauzula zasad współżycia społecznego, przyjęta do sytemu prawnego Polski Ludowej, wpływała wyraźnie na stosowanie tradycyjnych klauzul odsyłających do słuszności, obecnych w kodeksie zobowiązań. Zob. L. Leszczyński, *Przepisy prawne a podstawa zastosowania klauzul odsyłających*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 4, s. 745.

⁷ T. Pajor, *Kilka uwag o roli ocen etycznych w prawie cywilnym*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2009, Vol. 12, nr 2, s. 136; A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe...*, s. 112.

⁸ W. Dziedziak, *O prawie słusznym (perspektywa sytemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015, s. 37–30.

Ius est ars boni et aequi („Prawo to umiejętność tworzenia i stosowania tego, co dobre i słuszne”)⁹.

Kategoria słuszności została odtąd już na stałe powiązana z prawem, jego tworzeniem i stosowaniem¹⁰. Jej obecność widoczna jest także w dziewiętnastowiecznych kodyfikacjach prawa cywilnego, wśród których należy wymienić przede wszystkim Kodeks Napoleona (KN), kodeks cywilny austriacki (ABGB) i kodeks cywilny niemiecki (BGB) z racji ich obowiązywania na ziemiach polskich. Nurt słusznościowy przybrał w nich formę odesłań pozaprawnych, które pojawiły się już w Kodeksie Napoleona, a następnie w ABGB i w BGB¹¹. W prawie zobowiązań pełniły one dwie zasadnicze funkcje: dookreślały treść umowy (art. 1135 KN¹², art. 1854 KN¹³, § 914 ABGB¹⁴, § 315 BGB¹⁵) oraz stwarzały podstawy do odpowiedzialności odszkodowawczej osób, którym nie można było przypisać winy, jeżeli przemawiały za tym właśnie względy słuszności (§ 1306 i § 1310 ABGB¹⁶, § 829 BGB¹⁷).

Z kolei do opartych na kryterium słuszności rozwiązań normatywnych z Kodeksu Napoleona, ABGB i BGB sięgnął następnie polski ustawodawca w kodeksie zobowiązań z 1933 r. Autorzy kodeksu zobowiązań z wzorów ob-

⁹ M. Kuryłowicz, *Wokół pojęcia aequitas w prawie rzymskim*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. 15, s. 16, 17.

¹⁰ Por. L. Leszczyński, *Kategoria słuszności w wykładni prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. 15, s. 46–47.

¹¹ *Idem*, *Tworzenie generalnych klauzul odsyłających*, Lublin 2000, s. 48; W. Dziedziak, *O prawie słusznym...*, s. 37–39. Co do zasady w XIX w., pod wpływem ideologii pozytywistycznej, zakładano, że to prawo stanowione realizowało postulaty słuszności i sprawiedliwości, tworząc jednocześnie system zupełny i precyzyjny. Pojawienie się generalnych klauzul odsyłających stało się możliwe dopiero, gdy odrzucono tezę, że kodyfikacja prawa powinna mieć charakter zupełny (wyczerpujący). Zob. K. Sójka-Zielińska, *Zasada słuszności wobec teoretycznych założeń kodyfikacyjnych XIX w.*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 2, s. 31, 32, 40; B. Więzowska, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009, s. 51–53.

¹² *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze b. Kongresowego Królestwa Polskiego z dodaniem ustaw uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa sądów kasacyjnych*, red. J.J. Litauer, Warszawa 1923, s. 325.

¹³ *Ibidem*, s. 447.

¹⁴ W.L. Jaworski, *Kodeks cywilny austriacki*, t. 2, Kraków 1905, s. 495–496. § 914 ABGB, w brzmieniu obowiązującym od 1 stycznia 1917 r., przy interpretacji umów nie odsyłał wprost do względów słuszności, lecz do „praktyki uczciwego obrotu” – por. § 102 rozporządzenia cesarskiego z dnia 19 marca 1916 r. zawierającego trzecią nowelę częściową do powszechnej księgi ustaw cywilnych – Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie Państwa reprezentowanych (Dz.U. p. austr. z 1916 r., nr 38), s. 146. Takie odesłanie pozostaje funkcjonalnie powiązane z kategorią słuszności, odpowiadając zasadom słuszności i sprawiedliwości. Zob. S. Samolewicz, *Zarys prawa cywilnego obowiązującego w b. zaborze austriackim*, Lwów 1932, s. 12.

¹⁵ *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Poznań 1928, s. 59.

¹⁶ W.L. Jaworski, *op. cit.*, s. 806–807; S. Samolewicz, *op. cit.*, s. 191.

¹⁷ *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich...*, s. 156.

cych czerpali bowiem obficie, czemu dał wyraz Roman Longchamps de Bériér – główny referent projektu kodeksu zobowiązań w uzasadnieniu tego projektu, gdzie wprost przedstawiał przyjęte w nim rozwiązania na tle prawa obcego, wskazując z czego skorzystano, dlaczego i w jakim zakresie¹⁸. Nie zmienia to faktu, że kodeks zobowiązań był dziełem zarówno oryginalnym, jak i nowoczesnym, w pełni dostosowanym do potrzeb obrotu¹⁹. Odrzucał wszelką kazuistykę, formułując przepisy w sposób maksymalnie ogólny i abstrakcyjny, w tym z wykorzystaniem generalnych klauzul odsyłających, które – jak podkreśla się w doktrynie – nadawały normom prawnym charakter norm tzw. kauczukowych, przyznając sędziemu pewien margines luzu decyzyjnego, umożliwiającego, dzięki swojemu aksjologicznemu „uwikłaniu”, dostosowanie rozstrzygnięcia do okoliczności faktycznych konkretnej sprawy²⁰. Ta „elastyczność” kodeksu zobowiązań sprawiła z kolei, że pomimo zasadniczej zmiany stosunków społeczno-gospodarczych i ustrojowych, obowiązywał on nadal w Polsce Ludowej, tyle że wzbogacony został o nowe treści, płynące między innymi z nowej, opartej także o kryterium słuszności, klauzuli generalnej, jaką stały się zasady współżycia społecznego²¹.

GENERALNE KLAUZULE ODSYŁAJĄCE DO SŁUSZNOŚCI W KODEKSIE ZOBOWIĄZAŃ

Kodeks zobowiązań zawierał wiele przepisów wskazujących wprost na kryterium słuszności jako kryterium pozaprawne. Były to generalne klauzule odsyłające do słuszności (art. 60, art. 61 § 2), względów słuszności (art. 143, art. 149, art. 162 § 3), zasad słuszności (art. 524) czy też wskazujące na słuszne uznanie (art. 297) lub słuszny interes strony umowy (art. 448 § 1)²².

Pod pojęciem generalnej klauzuli odsyłającej należy rozumieć zawartą w przepisie prawnym konstrukcję normatywną w postaci zwrotu wskazującego na kryteria pozaprawne, w tym przypadku na kryterium słuszności, przy ustalaniu treści samej klauzuli, a w konsekwencji także przy wykładni danego

¹⁸ Por. R. Longchamps de Bériér, *Uzasadnienie projektu...*, *passim*.

¹⁹ *Historia państwa i prawa Polski*, t. 5: *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, red. F. Ryszka, cz. 2, Warszawa 1968, s. 196.

²⁰ *Ibidem*, s. 197.

²¹ A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe...*, s. 81–82.

²² B. Więzowska, *op. cit.*, s. 84. W szeroko rozumianą słuszność w ujęciu funkcjonalnym wpisują się też będą inne odesłania do wartości moralnych, a mianowicie dobra wiara (art. 107, 135, 189, 269, 470 k.z.), dobre obyczaje (art. 55, 56, 118, 132), wymagania uczciwego obrotu (art. 107, 240, 521). Na takie rozumienie słuszności jako kategorii i wartości prawa zarazem wskazują: L. Leszczyński, *Kategoria słuszności...*, s. 47; W. Dziedziak, *Słuszność jako wartość prawa*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2011, t. 15, s. 77; *idem*, *O prawie słusznym...*, s. 39.

przepisu prawnego²³. Ten sam zwrot nabierał różnego znaczenia w kontekście normatywnym danego przepisu, a następnie również konkretnego stanu faktycznego poddanego subsumcji pod normę prawną zrekonstruowaną z tego przepisu. W konsekwencji kryterium słuszności wkomponowane w przepis prawny pełniło różną funkcję w zależności od otoczenia normatywnego, w jakim się znalazło. Po pierwsze, uzupełniało treść zawartej umowy, dookreślając jej postanowienia (art. 60, art. 61 § 2, art. 297, art. 448 § 1, art. 524 k.z.). Po drugie, dokonywało „korekty” odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych (art. 143, art. 149, art. 162 § 3 k.z.)²⁴.

Typowe uzupełnienie umowy o treści płynące z zasad słuszności zostało zawarte w art. 60 k.z. Przepis ten zaczerpnięto wprost z Kodeksu Napoleona²⁵, a spełniał on dwie zasadnicze role: 1) wskazywał na jedno ze źródeł powstania zobowiązań, czyli umowę, 2) legitymizował podmiot stosujący prawo (tj. sąd) do interpretacji oświadczeń woli stron umowy w oparciu o kryteria pozaprawne (tj. zwyczaj i zasady słuszności), tworząc tym samym pole dla swobodnego uznania sędziego oraz podstawę dla rozwoju nurtu słusznościowego w orzecznictwie, odpowiadającego – co podkreślano – powszechnym poglądom społeczeństwa²⁶.

Kolejnym przepisem zawierającym odesłanie do zasad słuszności był art. 61 k.z. Przepis ten regulował problematykę zawierania umów przez strony w drodze rokowań mających na celu ustalenie treści przyszłej umowy. W świetle przytoczonego przepisu podjęte między stronami rokowania (negocjacje) doprowadzały do zawarcia umowy, o ile strony wyraziły zgodę do całości postanowień stanowiących przedmiot negocjacji.

Ten sam artykuł w § 2 dopuszczał jednak możliwość dojścia do skutku umowy, przy zawieraniu której strony w toku rokowań doszły do porozumienia tylko co do wszystkich istotnych jej postanowień (*essentialia negotii*). Tak zawarta umowa obowiązywała, o ile strony, ustalając istotne postanowienia, pozostawiły na przyszłość porozumienie się co do pozostałych postanowień (*accidentalia negotii, naturalia negotii*), bez jednoczesnego zastrzeżenia, iż w razie ich nieustalenia umowę będą poczytywać za niezawartą. W przypadku natomiast nieustalenia

²³ L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul odsyłających*, Kraków 2001, s. 22. We współczesnej doktrynie wydaje się przeważać pogląd, iż klauzulą generalną (za L. Leszczyńskim – generalną klauzulą odsyłającą) jest zwrot niedookreślony, wskazujący na pozaprawne kryteria, a nie cały przepis prawny, który taki zwrot zawiera. Zob. B. Więzowska, *op. cit.*, s. 66–67 (wraz z powołaną tam literaturą); M. Saffjan, *Klauzule generalne w prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1990, z. 11, s. 48.

²⁴ B. Więzowska, *op. cit.*, s. 84, 89.

²⁵ Art. 1135 KN miał treść następującą: „Umowy zobowiązują nie tylko do tego, co w nich jest wyrażone, lecz zarazem do wszystkich następstw, jakie słuszność, zwyczaj lub prawo nadają zobowiązaniu zgodnie z jego naturą”. Zob. *Prawo cywilne obowiązujące na obszarze...*, s. 325.

²⁶ J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. 1, Kraków 1934, s. 132; J. Namitkiewicz, *Kodeks zobowiązań. Komentarz dla praktyki*, t. 1, Łódź 1949, s. 90.

przez strony szczegółów umowy, o ich treści w terminie późniejszym decydował sąd, ustalając treść elementów dodatkowych w oparciu o przepisy ustawy, zwyczaj lub słuszność.

Po raz kolejny więc w kodeksie zobowiązań ustawodawca, bazując na generalnej klauzuli odsyłającej, stworzył podstawę umożliwiającą odwoływanie się do poczucia słuszności, korespondującego – jak wówczas podkreślano – z powszechnymi poglądami społeczeństwa²⁷.

Powoływanie się na zasadę słuszności jako „regulatora” treści zawieranej umowy można odnotować również w części szczególnej kodeksu zobowiązań, zawierającej poszczególne rodzaje umów, tj. w art. 297 k.z., wskazującym na słuszne uznanie przy ustaleniu ceny rzeczy sprzedanej²⁸, w art. 448 § 1 k.z., w którym słuszny interes pracodawcy dookreślał sposób wykonywania obowiązków pracownika²⁹, a także w art. 524 k.z., dotyczącym umowy odpłatnego przechowania, gdzie zasady słuszności były kryterium dookreślającym wysokość wynagrodzenia. Przepis ten normował sposoby ustalania wysokości wynagrodzenia przechowawcy z tytułu wykonania umowy przechowania w przypadku braku określenia tego elementu w umowie. Brak oznaczenia w umowie wynagrodzenia nie powodował jej nieważności. W takiej sytuacji, zgodnie z treścią przepisu, przechowawcy przysługiwało wynagrodzenie w kwocie przewidzianej przez obowiązującą taryfę. W przypadku braku obowiązującej taryfy, wysokość wynagrodzenia oznaczał sąd w oparciu o zwyczaj miejscowe albo zasady słuszności. Doktryna wskazywała przy tym na konieczność brania pod rozwagę okoliczności faktycznych towarzyszących zawieranej umowie, takich jak czas przechowania, wartość czy koszty ubezpieczenia i dozoru przedmiotu³⁰, co miało niejako zobiektywizować kryterium pozaprawne i określić wynagrodzenie w sposób zgodny ze społecznym poczuciem słuszności.

Druga grupa odesłań do słuszności znalazła się w kodeksie zobowiązań wśród przepisów dotyczących odpowiedzialności deliktowej. W oparciu o kryterium słuszności dochodziło w tym przypadku do modyfikacji ogólnych zasad odpowiedzialności za delikty. Obok odpowiedzialności na zasadzie winy pojawiła się odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności, mająca subsydiarny charakter. Znajdowała ona zastosowanie wyjątkowo, gdy nie można było sprawcy szkody przypisać winy, a nie zachodziły równocześnie podstawy odpowiedzialności z tytułu ryzyka. Naprawienie szkody natomiast uzasadniały względy etyczne (zasada słuszności)³¹. Szczegółowa regulacja w tym zakresie znalazła się wśród przepi-

²⁷ J. Korzonek, I. Rosenblüth, *op. cit.*, s. 132.

²⁸ *Ibidem*, s. 657–658.

²⁹ *Ibidem*, s. 978–980.

³⁰ *Ibidem*, s. 1086.

³¹ B. Więzowska, *op. cit.*, s. 89.

sów dotyczących odpowiedzialności za cudze czyny, odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy, a także przy odszkodowaniach za śmierć poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia³².

Zgodnie z ogólną zasadą odpowiedzialności za cudze czyny, statuowaną przez art. 142 k.z., kto z mocy ustawy lub umowy został zobowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego nie można przypisać winy, był zobligowany do naprawienia szkody wyrządzonej przez tę osobę podmiotom trzecim. Zobowiązany do nadzoru mógł zwolnić się z tej odpowiedzialności, jeżeli udowodnił, iż obowiązek nadzoru wykonywał w sposób należyty albo że szkoda wystąpiłaby także mimo zachowania należytej staranności³³.

Tak określone zasady odpowiedzialności modyfikował art. 143 k.z., który stanowił, że w przypadku niemożności uzyskania naprawienia szkody przez poszkodowanego od osoby zobowiązanej do nadzoru, sąd miał prawo nałożenia obowiązku naprawienia szkody na sprawcę czynu, jeżeli z okoliczności danej sprawy wynikało, że odpowiadało to względem słuszności³⁴. Wskazana niemożność uzyskania naprawienia szkody od osób zobowiązanych do nadzoru mogła wynikać przy tym z kilku różnych, niepowiązanych okoliczności: 1) jeżeli brak było osoby obowiązanej do nadzoru, 2) jeżeli podmiot zobowiązany do nadzoru udowodnił okoliczności zwalniające go z odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 142 k.z.), 3) jeżeli stan majątkowy osoby obowiązanej do nadzoru pozwalał przypuszczać, iż nie uczyni ona zadość obowiązkowi zapłaty odszkodowania (egzekucja byłaby bezskuteczna). W takiej sytuacji względy słuszności stanowiły wyznacznik, którym kierował się sąd, orzekając zarówno o istnieniu obowiązku odszkodowania, jak i o jego wysokości³⁵. W kontekst ustalania treści tej klauzuli w okolicznościach konkretnego stanu faktycznego ustawodawca włączył stan majątkowy poszkodowanego i sprawcy czynu niedozwolonego. Doktryna natomiast i orzecznictwo wskazywały dodatkowo na konieczność uwzględniania przez sąd takich okoliczności, jak wzrost potrzeb osoby, która odniosła uszczerbek na zdrowiu w wyniku czynu niedozwolonego czy stopień niepoczytalności sprawcy czynu³⁶. Ponadto względy słuszności stanowiły również podstawę w orzekaniu przy wyborze rodzaju odszkodowania (np. renta czy suma kapitałowa)³⁷. Należy zauważyć, iż przy dochodzeniu odszkodowania na podstawie art. 143 k.z. to na poszkodowanym ciążył obowiązek udowodnienia nie tylko przesłanek ogólnych roszczenia odszkodowawczego, ale także faktu, że nie może uzyskać odszkodowania od osób zobowiązanych do nadzoru, jak również okoliczności, iż zasądze-

³² L. Peiper, *Kodeks zobowiązań*, Kraków 1934, s. 187–188.

³³ J. Namitkiewicz, *op. cit.*, s. 221–222.

³⁴ R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 233.

³⁵ L. Peiper, *op. cit.*, s. 186–188; J. Namitkiewicz, *op. cit.*, s. 223–224.

³⁶ J. Korzonek, I. Rosenblüth, *op. cit.*, s. 302.

³⁷ *Ibidem*.

nie odszkodowania od osoby, która dopuściła się czynu niedozwolonego, a której winy przypisać nie można, odpowiada względem słuszności³⁸.

Kolejny przykład odwołania do względów słuszności w zakresie przepisów regulujących odpowiedzialność za czyny niedozwolone materializuje się w art. 149 k.z., dotyczącym odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta i rzeczy³⁹. Regulacja przyjęta w art. 149 k.z. stanowiła wyjątek od ogólnej zasady odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez zwierzęta, statutowanej przez art. 148 k.z. W myśl art. 148 k.z. odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez zwierzę ponosił właściciel zwierzęcia albo ten, kto posługiwał się nim, bez względu na to, czy pozostawało pod jego nadzorem czy zabłąkało się lub uciekło⁴⁰. Od wyżej wskazanej odpowiedzialności zarówno właściciel, jak i osoba, która posługiwała się zwierzęciem, mogli uwolnić się przez udowodnienie braku winy w dozorze zwierzęcia, tj. jego przechowywaniu, kierowaniu, utrzymywaniu itp. Jednocześnie, analogicznie do rozwiązań prawnych przyjętych przy odpowiedzialności osób zobowiązanych do nadzoru, art. 149 k.z. wprowadzał możliwość nałożenia na właściciela zwierzęcia lub na osobę, która się nim posługiwała, obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przez to zwierzę, nawet jeśli właściciel zwierzęcia albo osoba posługująca się nim nie byli odpowiedzialni z powodu braku winy w nadzorze, jeżeli orzeczenie obowiązku odszkodowawczego względem osób poszkodowanych odpowiadałoby względem słuszności⁴¹. Tu także, przy nadawaniu treści klauzuli, ustawodawca nakazywał sądowi uwzględniać kontekst konkretnego stanu faktycznego, w tym stan majątkowy poszkodowanego i właściciela, względnie posługującego się zwierzęciem⁴². To na poszkodowanym ciążył obowiązek udowodnienia okoliczności, iż nałożenie na pozwanego obowiązku odszkodowawczego, mimo braku jego winy, odpowiadało względem słuszności.

Kolejnym przepisem kodeksu zobowiązań, który w swej treści odwoływał się do względów słuszności, był artykuł stanowiący o odszkodowaniu za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, które spowodowały śmierć poszkodowanego⁴³. Zgodnie z art. 162 § 1 k.z. w przypadku śmierci poszkodowanego, będącej skutkiem uszkodzeń ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, na zobowiązanym do odszkodowania ciążyła powinność zwrotu kosztów leczenia i pogrzebu osobie, która koszty te faktycznie poniosła. Nadto, zgodnie z brzmieniem § 2, sprawcę czynu niedozwolonego, którego skutkiem była śmierć poszkodowanego, obciążał obowiązek wypłacania renty osobom, do których utrzymywania zmarły był z mocy ustawy zobowiązany i których faktycznie utrzymywał. Dla ustalenia czasu

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, s. 255.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 314.

⁴¹ *Ibidem*, s. 319.

⁴² L. Peiper, *op. cit.*, s. 194–196.

⁴³ R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, s. 290.

wypłacenia renty przepisy nakazywały uwzględnianie prawdopodobnej długości życia zmarłego, zaś dla ustalenia wysokości świadczenia miarodajne były: wysokość dochodów zmarłego oraz potrzeby osób uprawnionych do odszkodowania. Ten sam artykuł w § 3 dopuszczał możliwość zasądzenia renty na rzecz osób bliskich, którym zmarły poszkodowany dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania, jeżeli z okoliczności danej sprawy wynikało, że odpowiada to względom słuszności. Względy słuszności stanowiły wyłączną podstawę determinującą zarówno o przyznaniu renty, jak i określeniu jej wysokości. Sąd według własnego uznania, uwzględniając okoliczności danego przypadku, orzekał więc o nałożeniu obowiązku zapłaty renty i tym samym realizował zasadę słuszności, nie dopuszczając do oczywistej krzywdy⁴⁴.

ZASADY WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO A KODEKS ZOBOWIĄZAŃ

Pojęcie zasad współżycia społecznego, pochodzące z Konstytucji ZSRR z 1936 r.⁴⁵, pojawiło się po raz pierwszy w polskim prawie cywilnym wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego⁴⁶. Zasady te wyznaczały granice wykonywania prawa podmiotowego, z którego nie można było czynić użytku, który by je naruszał (art. 3 p.o.p.c.). Z jednej strony wpisywały się one treściowo w pojęcie zasad słuszności, jednak przy wyraźnym zaakcentowaniu przewagi interesu grupy (współżycie społeczne) nad interesem jednostki, natomiast z drugiej strony przepis wyraźnie wskazywał, że chodziło o zasady współżycia społecznego w Państwie Ludowym, a zatem obowiązujące w warunkach ustrojowych państwa socjalistycznego⁴⁷. Utożsamiano je więc z socjalistyczną moralnością⁴⁸, co powodowało wyraźne upolitycznienie pojęcia słuszności. Sprzyjał temu również art. 1 p.o.p.c., który stanowił, iż przepisy prawa powinny być tłumaczone i stosowane zgodnie z zasadami ustroju i celami Pań-

⁴⁴ R. Longchamps de Bérier (*Uzasadnienie projektu...*, s. 242) w uzasadnieniu do projektu kodeksu zobowiązań podaje następujący przykład, gdy zasada słuszności uzasadnia przyznanie renty: „Jeżeli samochód człowieka bogatego przejechał na śmierć przechodnia, który nie miał żadnej rodziny i żył z przybranym dzieckiem, czyż nie jest słuszne, aby dziecku temu przysądzić odpowiednią rentę. W przeciwnym razie sprawca szkody, poza nieznacznymi kosztami pogrzebu, niczego nie potrzebowałby płacić”.

⁴⁵ Art. 130 Konstytucji ZSRR stanowił: „Każdy obywatel ZSRR obowiązany jest przestrzegać Konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, wykonywać ustawy, przestrzegać dyscypliny pracy, uczciwie spełniać obowiązki społeczne, szanować przepisy socjalistycznego współżycia” – cyt. za: J. Ptak, M. Kinstler, *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Wrocław 1999, s. 430.

⁴⁶ Dz.U., nr 34, poz. 311, dalej jako: p.o.p.c.

⁴⁷ Art. 3 p.o.p.c. stanowił: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by naruszał zasady współżycia społecznego w Państwie Ludowym”.

⁴⁸ A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe...*, s. 112.

stwa Ludowego – państwa, które „stoi na straży zdobyczy polskiego ludu pracującego miast i wsi” oraz „ogranicza, wypiera i likwiduje klasy społeczne żyjące z wyzysku robotników i chłopów”⁴⁹.

Z kolei przez pryzmat art. 1 i 3 p.o.p.c., wskazujących na zasady współzycia społecznego, ale w warunkach ustroju socjalistycznego, reinterpretowane były i stosowane przepisy kodeksu zobowiązań, w szczególności te zawierające klauzule generalne. Dochodziło przy tym do ich wyraźnej modyfikacji w ramach dokonywanej wykładni prawa w celu dostosowania „starego”, burżuazyjnego prawa II Rzeczypospolitej do nowych warunków ustrojowych oraz społeczno-gospodarczych Polski Ludowej⁵⁰. Możemy wręcz mówić o nadrzędności generalnej klauzuli odsyłającej do słuszności, ujętej jako zasady współzycia społecznego, nad innymi przepisami kodeksu zobowiązań. W judykaturze okresu Polski Ludowej obecny był bowiem wyraźny nurt słusznościowy, ale w duchu moralności socjalistycznej⁵¹, uwzględniającej kontekst ogólnospołeczny⁵². Można przytoczyć tu następujące przykłady korygowania treści przepisów kodeksu zobowiązań za pomocą klauzuli generalnej zasad współzycia społecznego.

Powołując się na zasady współzycia społecznego, orzecznictwo ograniczyło zastosowanie instytucji zadośćuczynienia przewidzianej w art. 166 k.z., który stanowił, iż w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej stosowną sumę pieniężną jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Za sprzeczne z zasadami współzycia społecznego w Państwie Ludowym uznawano mianowicie zasądzenie zadośćuczynienia za krzywdę moralną na rzecz członków rodziny zmarłego, chyba że z krzywdą moralną łączyła się szkoda materialna nieulegająca zasądzeniu z mocy art. 162 k.z.⁵³

Zasady współzycia społecznego wpływały także na zastosowanie art. 388 k.z., który stanowił podstawę formalnoprawną do odstąpienia przez wynajmującego od umowy z powodu niepłacenia czynszu przez najemcę, gdy najemca zale-

⁴⁹ Por. rozdz. I Konstytucji PRL z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz.U., nr 33, poz. 232); A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013, s. 207.

⁵⁰ A. Stawarska-Rippel trafnie zauważa, iż w początkach Polski Ludowej, przy zachowaniu formalnej ciągłości prawnej, „staremu” prawu nadawane są nowe treści, a zasadniczą rolę w tym zakresie odgrywało orzecznictwo sądowe, w szczególności Sądu Najwyższego i jego wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej – A. Stawarska-Rippel, *Nowe treści „starego” prawa. O procedurze cywilnej Drugiej Rzeczypospolitej w Polsce Ludowej*, „Zeszyty Prawnicze TBSP UJ” 2006, z. 13, s. 98–99.

⁵¹ *Eadem*, *Prawo sądowe...*, s. 112.

⁵² L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul...*, s. 332.

⁵³ Por. między innymi orzeczenie SN z dnia 21 kwietnia 1951 r., sygn. akt C 25/51, OSN(C) 1952/2/43 oraz uchwałę SN składu 7 sędziów z dnia 15 grudnia 1951 r., sygn. akt C 15/51, OSNCK 1953/1/3. Zob. A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe...*, s. 84.

gał z zapłatą czynszu co najmniej za dwa okresy płatności. Jak wynikało z judykatury, żądanie eksmisji mogło być potraktowane w konkretnych okolicznościach, zwłaszcza w odniesieniu do pracownika związanego z miejscem zamieszkania wykonywaną pracą, jako nadużycie prawa w rozumieniu art. 3 p.o.p.c., pomimo powstania zaległości czynszowej⁵⁴.

Z kolei w szczególnych okolicznościach sprawy korzystanie z zarzutu przedawnienia (art. 283 k.z.) mogło być uznane za naruszające zasady współżycia społecznego w Polsce Ludowej. Dotyczyło to np. przypadku wyrządzenia szkody przez naruszenie przez zakład pracy przepisów o bezpieczeństwie pracy, gdy to naruszenie było rażące albo zostało stwierdzone przez kompetentny organ, a więc w sytuacjach, w których odmowa zapłaty odszkodowania z powołaniem się tylko na przedawnienie razi z punktu widzenia zasad współżycia⁵⁵. Powołanie się na zarzut przedawnienia mogło stanowić, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności sprawy, nadużycie prawa w rozumieniu art. 3 p.o.p.c. przede wszystkim wtedy, gdy do przedawnienia doszło wskutek zdarzeń lub właściwości, które ujemnie cechują dłużnika w aspekcie wiążącego strony stosunku prawnego (np. chęć rażącego wzbogacenia się kosztem zatrudnionego robotnika, obietnice polubownego załatwienia sprawy lub inne „kunktatorskie” działania), ale również wtedy, gdy zachowanie się dłużnika podnoszącego ten zarzut nie miało wpływu na upływ terminu przedawnienia (np. bezradność człowieka, który z winy zakładu pracy, nieraz rażącej, utracił całkowicie zdolność do pracy, a w swoim inwalidztwie musi korzystać z pomocy drugiej osoby, może uprawniać go do przeciwstawienia zarzutowi przedawnienia w imię zasad współżycia społecznego, chociaż zobowiązany – dłużnik – niczym nie przyczynił się do niewniesienia przez wierzyciela powództwa w terminie)⁵⁶.

Podsumowując, należy podkreślić, że klauzula zasad współżycia społecznego, zawierająca wyraźne odniesienie do Państwa Ludowego, umiejscowiona w przepisach ogólnych prawa cywilnego, oddziaływała na normy kodeksu zobowiązań, stając się instrumentem zapewniającym ich stosowanie zgodnie z ideologią socjalistyczną. Ta jej funkcja nabrała szczególnego znaczenia właśnie w odniesieniu do kodeksu zobowiązań jako aktu prawnego wywodzącego się z II Rzeczypospolitej, któremu przyszło przez 20 lat obowiązywać w państwie autorytarnym.

UWAGI KOŃCOWE

Pod rządami kodeksu zobowiązań odesłania do zasad słuszności przeszły wyraźną ewolucję – od tradycyjnego ujęcia w warunkach II Rzeczypospolitej, wolnego

⁵⁴ Por. orzeczenie SN z dnia 24 września 1958 r., sygn. akt III CR 552/58, OSNCK 1960/1/19.

⁵⁵ Por. orzeczenie SN z dnia 30 kwietnia 1963 r., sygn. akt III PR 8/63, OSNC 1964/2/42.

⁵⁶ Por. uchwała SN z dnia 27 czerwca 1963 r., sygn. akt III PO 12/63, OSNPG 1963/10/57.

od ideologicznych ograniczeń, do politycznie zaangażowanego odesłania pod postacią zasad współżycia społecznego. Podkreślić jednak należy, iż w okresie Polski Ludowej na gruncie kodeksu zobowiązań utrzymywał się dualizm w obrębie generalnych klauzul odsyłających do kryterium słuszności. Obowiązywały mianowicie nadal tradycyjne generalne klauzule odsyłające do słuszności, zasad słuszności czy względów słuszności, zawarte w samym kodeksie zobowiązań, a obok nich klauzula zasad współżycia społecznego w Państwie Ludowym, zawarta w przepisach ogólnych, zapewniająca interpretację norm prawa obligacyjnego z uwzględnieniem wartości politycznych ustroju socjalistycznego i w kontekście ogólnospołecznym⁵⁷. Stanowiła ona jeden z mechanizmów nadawania nowych treści „staremu” prawu⁵⁸. Klauzula ta została następnie przeniesiona do kodeksu cywilnego⁵⁹, który wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1965 r.⁶⁰, wypierając znane kodeksowi zobowiązań odesłania do słuszności, względów słuszności czy zasad słuszności.

W okresie transformacji ustrojowej lat 90. i przejścia od realnego socjalizmu do demokratycznego państwa prawnego, w ramach zmian systemowych w prawie zdecydowano o pozostawieniu klauzuli zasad współżycia społecznego, rezygnując oczywiście ze wskazania, iż chodzi o zasady obowiązujące w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁶¹. Zmiany nastąpiły natomiast w interpretowaniu klauzuli, którą uwolniono od „socjalistycznej” ideologii, wiążąc ją z systemem pozaprawnych wartości moralnych i zasadami państwa prawnego⁶². W orzecznictwie obserwuje się wręcz definiowanie zasad współżycia społecznego tradycyjnym pojęciem zasad słuszności, wywodzącym się jeszcze z kodeksu zobowiązań⁶³. Dziś zatem zasady współżycia społecznego mają wspólną aksjologię z generalnymi klauzulami odsyłającymi do słuszności, obecnymi w kodeksie zobowiązań, daleką od aksjologii „przepisów socjalistycznego współżycia” z Konstytucji ZSRR z 1936 r., z których się wywodzą.

⁵⁷ L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul...*, s. 332.

⁵⁸ Sformułowanie zaczerpnięto z artykułu A. Stawarskiej-Rippel, *Nowe treści „starego” prawa...*, s. 98–99.

⁵⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 93).

⁶⁰ Art. 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 94).

⁶¹ Art. 1 pkt 3 ustawy dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 55, poz. 321).

⁶² L. Leszczyński, *Stosowanie generalnych klauzul...*, s. 93–94.

⁶³ W uzasadnieniu wyroku z dnia 20 maja 1997 r. (sygn. akt II CKN 172/97, OSNC 1997/12/196) Sąd Najwyższy wprost utożsamił zasady współżycia społecznego ze względami słuszności, pisząc: „[...] zasady współżycia społecznego, czyli względy słuszności”. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 października 2001 r. (I CKN 458/00, niepubl.) wyraził pogląd, iż zasady współżycia społecznego powinny być rozumiane w nawiązaniu do idei słuszności w prawie i powszechnie uznawanych w kulturze wartości. Z kolei K. Pietrzykowski (*Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–449*^{II}, Warszawa 2005, s. 48) wprost wskazuje na potrzebę sięgania przy interpretacji tej klauzuli do klauzul dawnych.

BIBLIOGRAFIA

- Dziedziak W., *O prawie słusznym (perspektywa sytemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015.
- Dziedziak W., *Słuszność jako wartość prawa*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2011, t. 15.
- Historia państwa i prawa Polski*, t. 5: *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, red. F. Ryszka, cz. 2, Warszawa 1968.
- Jaworski W.L., *Kodeks cywilny austriacki*, t. 2, Kraków 1905.
- Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Poznań 1928.
- Konstytucja PRL z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz.U., nr 33, poz. 232).
- Korobowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2012.
- Korzonek J., Rosenblüth I., *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. 1, Kraków 1934.
- Kuryłowicz M., *Wokół pojęcia aequitas w prawie rzymskim*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2011, t. 15.
- Leszczyński L., *Kategoria słuszności w wykładni prawa*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2011, t. 15.
- Leszczyński L., *Przepisy prawne a podstawa zastosowania klauzul odsyłających*, „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*” 2000, z. 4.
- Leszczyński L., *Stosowanie generalnych klauzul odsyłających*, Kraków 2001.
- Leszczyński L., *Tworzenie generalnych klauzul odsyłających*, Lublin 2000.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013.
- Longchamps de Bérier R., *Uzasadnienie projektu Kodeksu Zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu, Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa o zobowiązaniach*, z. 4–6, Warszawa 1936.
- Longchamps de Bérier R., *Zobowiązania*, Lwów 1939.
- Namitkiewicz J., *Kodeks zobowiązań. Komentarz dla praktyki*, t. 1, Łódź 1949.
- Orzeczenie SN z dnia 21 kwietnia 1951 r., sygn. akt C 25/51, OSN(C) 1952/2/43.
- Orzeczenie SN z dnia 24 września 1958 r., sygn. akt III CR 552/58, OSNCK 1960/1/19.
- Orzeczenie SN z dnia 30 kwietnia 1963 r., sygn. akt III PR 8/63, OSNC 1964/2/42.
- Pajor T., *Kilka uwag o roli ocen etycznych w prawie cywilnym*, „*Annales. Etyka w życiu gospodarczym*” 2009, Vol. 12, nr 2.
- Peiper L., *Kodeks zobowiązań*, Kraków 1934.
- Pietrzykowski K., *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–449¹¹*, Warszawa 2005.
- Prawo cywilne obowiązujące na obszarze b. Kongresowego Królestwa Polskiego z dodaniem ustaw uzupełniających i związkowych oraz orzecznictwa sądów kasacyjnych*, red. J.J. Litauer, Warszawa 1923.
- Ptak J., Kinstler M., *Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, Wrocław 1999.
- Rozporządzenie cesarskie z dnia 19 marca 1916 r. zawierające trzecią nowelę częściową do powszechnej księgi ustaw cywilnych – Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie Państwa reprezentowanych (Dz.U. p. austr. z 1916 r., nr 38).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U., nr 82, poz. 598).
- Safjan M., *Klauzule generalne w prawie cywilnym*, „*Państwo i Prawo*” 1990, z. 11.
- Samolewicz S., *Zarys prawa cywilnego obowiązującego w b. zaborze austriackim*, Lwów 1932.
- Sójka-Zielińska K., *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009.
- Sójka-Zielińska K., *Zasada słuszności wobec teoretycznych założeń kodyfikacyjnych XIX w.*, „*Państwo i Prawo*” 1974, z. 2.
- Stawarska-Rippel A., *Nowe treści „starego” prawa. O procedurze cywilnej Drugiej Rzeczypospolitej w Polsce Ludowej*, „*Zeszyty Prawnicze TBSP UJ*” 2006, z. 13.
- Stawarska-Rippel A., *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006.

Uchwała SN składu 7 sędziów z dnia 15 grudnia 1951 r., sygn. akt C 15/51, OSNCK 1953/1/3.
Uchwała SN z dnia 27 czerwca 1963 r., sygn. akt III PO 12/63, OSNPG 1963/10/57.
Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U., nr 34, poz. 311).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 93).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 94).
Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 55, poz. 321).
Więzowska B., *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009.
Wyrok SN z dnia 20 maja 1997 r., sygn. akt II CKN 172/97, OSNC 1997/12/196.
Wyrok SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 458/00, niepubl.

SUMMARY

The article concerns a very popular in the area of civil and, above all, in the obligation law, comprehensive clause which considers the principles of equity as a summary term describing all references which are connected with the equity criteria. The presence of this clause in the code of obligations from 1933 has been deeply analysed basing on the solutions from the great civil codifications (the Napoleonic Code, ABGB and BGB) which were in force on Polish territories. The domain of discourse in the article embraces also the fact, that the code of obligations was valid during some period of People's Republic of Poland (namely, until the effective date of new civil code – 1.01.1965) and shows that the impact of Soviet principles of community life (introduced into general rules of the civil code from 1950) on the traditional clauses basing on the equity criteria was significant.

Keywords: principles of equity; code of obligations; principles of community life

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy popularnej w prawie cywilnym, a w prawie obligacyjnym w szczególności, generalnej klauzuli odsyłającej do zasad słuszności, rozumianych jako zbiorcze określenie wszystkich odesłań, w których pojawia się kryterium słuszności. Przeanalizowano obecność tej klauzuli w kodeksie zobowiązań z 1933 r. na tle rozwiązań przyjętych w wielkich kodyfikacjach cywilnych obowiązujących na ziemiach polskich, tj. w Kodeksie Napoleona, kodeksie cywilnym austriackim (ABGB) oraz w niemieckim kodeksie cywilnym (BGB). Podjęte w artykule rozważania uwzględniły także fakt obowiązywania kodeksu zobowiązań w warunkach Polski Ludowej (do wejścia w życie w dniu 1 stycznia 1965 r. kodeksu cywilnego), ukazując wpływ zasad współżycia społecznego, zaczerpniętych z prawa radzieckiego, a wprowadzonych do Przepisów ogólnych prawa cywilnego z 1950 r., na tradycyjne klauzule oparte na kryterium słuszności.

Słowa kluczowe: zasady słuszności; kodeks zobowiązań; zasady współżycia społecznego